

სოფიო ქიტესაშვილი

ევროპის უნივერსიტეტი

თბილისი, საქართველო

Kitesashvili.sopio@gmail.com

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.51>

ემოციური ინტელექტი მხატვრულ ლიტერატურაში

საკვანძო სიტყვები: ემოციური ინტელექტი, ლიტერატურა, ჯანსაღი და ობიექტური ამბიციის.

თანამედროვე საზოგადოებას ამ ბოლო დროს, განსაკუთრებით, ხშირად გვესმის ტერმინი - „ემოციური ინტელექტი“. გვებადება კითხვა: რა არის აღნიშნული ტერმინის არსი? ამას პასუხს სცემს ფსიქოლოგია და თავად ზემოთქმული კონცეფციის ფუძემდებელი, დანიელ გოლემანი, ამერიკელი ფსიქოლოგი, ჟურნალისტი და მწერალი, 1995 წელს გამოქვეყნებული წიგნით „ემოციური ინტელექტი“, რომლის იდეაც დაიბადა ჰოვარდ გარდნერის მრავალმხრივი ინტელექტის თეორიიდან.

გოლემანი აღნიშნავს: „ემოციური ინტელექტი არის სოციალურ-ემოციური უნარი, რომელიც საშუალებას გვაძლევს, გავაანალიზოთ როგორც საკუთარი თავის, ისე სხვების გრძნობებისა და ემოციების ერთობლიობა“ (გოლემანი, 2018).

ფსიქოლოგიამ აჩვენა, რომ ემოციური ინტელექტი (EI) ბევრად აღემატება ინტელექტის კოეფიციენტს (IQ) და რომ იყო ჭკვიანი, არ არის საკმარისი საკუთარ თავთან, პროფესიასა და პირად ურთიერთობებთან მიმართებით. ჩვენ, ადამიანები, ემოციური არსებები ვართ და ამ ემოციის აღქმას, გაგებას, გამოხატვას, მართვა-რეგულირებას (ჩამოთვლილი ემოციური ინტელექტის ქვაკუთხედი), მხოლოდ გონიერება არ ყოფნის. ეგზისტენციალური ფსიქოლოგია ამას ზედმიწევნით განმარტავს: მქონდეს ემოციური ინტელექტი, ნიშნავს, „თავი მივუძღვნა ჩემ მიერ არჩეულ ღირებულებებს“ (სარტრი, 1945).

რას გულისხმობს აღნიშნული განსაზღვრება, - ამას არა მხოლოდ ფსიქოლოგია, არამედ ფილოსოფიაც განმარტავს: „მქონდეს მორალური კანონი ჩემში“. სულხან-საბა ორბელიანი მას თავის განმარტებით ლექსიკონში „მამხილებელ გონებას“ უწოდებს, ანუ სინდისს (ორბელიანი, 1993).

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, როგორ პასუხობს აღნიშნულ გამოწვევას ლიტერატურა. მას ხომ აქვს ჯანსაღი და ობიექტური ამბიციის, იყოს ერთდროულად ხელოვნების, ფსიქოლოგიისა და ფილოსოფიის დარგი. ეს არც გვიკვირს, რადგან ჩამოთვლილთაგან ყოველი ადამიანს მიემართება, განსაკუთრებით კი ლიტერატურა, რომელიც სწორედ კაცის ფიქრის, ოცნების, განცდის, თეორიული თუ პრაქტიკული ცოდნის

ნაყოფია. კვლევითვის მივმართეთ იმ წიგნებს, რომლებიც კაცობრიულ ცოდნა-გამოცდილებას ინახავენ და დღემდე აქტუალური რჩებიან. მათგან უპირველესი შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანია“.

ჩვენ გვაქვს ორი გონება - მოაზროვნე და განცდის. ცოდნის ეს ორი ფუნდამენტური ფორმა ურთიერთქმედებს ჩვენი გონიერი ცხოვრების შესაქმნელად. აღნიშნული ჩვენში ბადებს კითხვას: რას ითხოვს არსებული რეალობა ჩემგან? - ამისთვის საჭიროა აწმყოს განცდა (აქ და ამჟამად). პირველი ეტაპი გრძნობის აღქმა-ამოცნობაა. ამას ემსახურება პოემა „ვეფხისტყაოსნის“ გმირ ავთანდილის (ავტორის ალტერ ეგოს) არჩევანი შემთხვევითობასა და აუცილებლობას შორის. მისთვის, თვითშემეცნების პროცესში, რომელიც სწორედ ემოციური ინტელექტის კომპონენტია, გადამწყვეტი აღმოჩნდა აუცილებლობის შეგრძნება, არ მოატყუოს და არ უღალატოს ანუ გულწრფელი დარჩეს და უერთგულოს მოყვასს. ამას გამოხატავს შემდეგ სიტყვებში:

„ვჰგომო კაცსა აუგაიანსა, ცრუსა და ღალატაიანსა!

ვერ ვეცრუვები, ვერ ვუზამ მას ხელმწიფესა მზიანსა“.

აქვე ადამიანს შეიძლება დაებადოს შინაგანი ფიქრი: იქნებ, ეს ავთანდილის ზემგრძობიარე, უმართავი ემოციაა, რომელიც ახლადშემქნილი მეგობრის განსაკუთრებულობით, არაორდინალურობით, აღტკინებამ გამოიწვია. მაგრამ აქვე ვლინდება რაინდის თვითკონტროლის კომპეტენცია, ემოციების თვითმართვის უნარი, რომელიც საშუალებას აძლევს, შეძლოს დომინირება საკუთარ ემოციებზე და მათ ბრმად არ დაემორჩილოს, იცოდეს, როგორ გამოყოს ის ფაქტორები, რომელთა გამოყენებითაც შეუძლია გაარჩიოს ტრანსცენდენტული და დროებითი. ამისთვის იგი იმოწმებს კომპეტენტურ აზრს:

„წაგიკითხავს, სიყვარულსა მოციქულნი რაგვარ წერენ?

ვით იტყვიან, ვით აქებენ? ცან, ცნობანი მიაფერენ.

“სიყვარული აღგვამაღლებს”, ვით ეჟვანნი, ამას ჟღერენ,

შენ არ ჯერ ხარ, უსწავლელნი კაცნი ვითმცა შევაჯერენ!“

აღნიშნულით ავთანდილმა გამოხატა, ერთი მხრივ, ის, რომ სიყვარულია მისი მთავარი, მამოტივირებელი ტრანსცენდენტული ემოცია, მაკონსტრუირებელი ენერგია, რომელიც აღძრავს მასში სხვისი ერთგულების, დახმარების, მასთან გულწრფელობის აუცილებლობას. მეორე მხრივ, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ავთანდილმა გონებრივი და ემოციური ინტელექტი დააბალანსა, აზროვნებისა და განცდის, ინტელექტისა და სულის ჰარმონიული განვითარების აუცილებლობა წარმოაჩინა. ამასვე მოწმობს ავთანდილის მიერ მოხმობილი მეორე კომპეტენტური შეხედულება, რომელიც ბერძენ ფილოსოფოს პლატონს ეკუთვნის: „სიცრუე და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა“. ამით წარმოჩნდება ადამიანის ორმაგი პასუხისმგებლობა - ხორციელი და სულიერი ცხოვრების წინაშე. ეს კი ავთანდილში აყალიბებს მორალურ კანონებს, რომლებიც წარმმართველი ხდებიან მისი არსებობისა: „სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა!..“ „სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკვდილი სახელოვანი!..“ „რაც არა გწადდეს, იგი ჰქმენ, ნუ სდევ წადილთა ნებასა!“

სწორედ ზემოხსენებული პოსტულატები იქცა ავთანდილისთვის თვითრეგულაციის საშუალებად, მან საკუთარ თავს დაავალა: თავი უნდა მიუძღვნა იმ ღირებულებებს, რომლებიც შენ თავად აირჩიე! როგორც ფრანგი ფილოსოფოსი ჟან-პოლ სარტრი აღნიშნავს: „მე ვარ ჩემი არჩევანი!“

აღნიშნულის გათვალისწინებით, გვებადება ლეგიტიმური კითხვა: ვინ არის „ავთანდილის ანდერძის“ ადრესატი? ვფიქრობთ, იგი, უპირველესად, მიემართება თავად

ავთანდილს. ეს მისი შინაგანი მონოლოგია, თვითშემეცნების პროცესი, მიკროსამყაროს წვდომით მაკროსამყაროს შეცნობის გზა.

ავთანდილმა განხილული მიდგომებით ინტრაპერსონალური ემოციური ინტელექტი გამოავლინა, რომელმაც შექმნა, გამოაწრთო და ჩამოაყალიბა მისი „პიროვნული მე“ - პერსონა. გარდა ამისა, საკუთარი ინდივიდის შესწავლით სხვისი ინდივიდუალიზმის უკეთ გაგების, თანაგანცდის რეალური შესაძლებლობა გააჩინა.

ემოციური ინტელექტის განვითარება მხოლოდ საკუთარი ემოციების გააზრებაზე არ არის ორიენტირებული, რადგან აუცილებელია პიროვნული ურთიერთობების დამყარება, სხვისი ემოციების გაგება, რაც თანაგრძნობის გზით მიიღწევა. სხვისი ემოციების აღიარება, იქნება ეს გამოხატული სიტყვიერად, თუ უსიტყვოდ ან რეაქციით, გვეხმარება უფრო ჯანსაღი ემოციური კავშირების შექმნაში.

ვინ არის ავთანდილისთვის ის პიროვნება, რომელთანაც ძლიერი ემოციური კავშირი აქვს, ის, ვინც აღზარდა და მოყმის პიროვნებად ფორმირებაში დიდი წვლილი შეიტანა, ვისთანაც ღირებულებითი თანხვედრა აქვს? - როსტევეანი, „მეფე ღვთისაგან სვიანი“, ავთანდილის ანდერძის ადრესატი („პროვნული მეს“ შემდეგ). რასაკვირველია, რაინდის-თვის სულ ერთი არ არის, რას იფიქრებს მასზე მამობილი, როგორია მისი დამოკიდებულება ავთანდილის გადაწყვეტილების მიმართ, თუმცა ვხედავთ, რომ მისგან პასუხს არ მოელის მოყმე. სხვა შემთხვევაში, დაელოდებოდა მეფის პოზიციას და შემდეგ გადაწყვეტდა წასვლა-არწასვლის საკითხს. მან როსტევეანის პასუხი ისედაც იცის. ამას ანდერძის დასაწყისშივე სწერს:

„ვიცი, ბოლოდ არ დამიგმობ ამა ჩემსა განზრახულსა.

კაცი ბრძენი ვერ გასწირავს მოყვარესა მოყვარულსა.“

„ანდერძი“ ავთანდილის სოციალური უნარის მაღალ დონეს ცხადყოფს. შინაგანად განმტკიცებული, საკუთარ თავში გამოკვეთილი მორალურ-ზნეობრივი პრინციპების აუცილებლობის შეგრძნებით აღჭურვილი ავთანდილისთვის მნიშვნელოვანია განცდისეული კავშირების დამყარება, რაც უკვე ინტრაპერსონალური უნარია, ეს კი ემოციური ინტელექტის უმნიშვნელოვანესი გამოვლინებაა. იგი აერთიანებს კომპეტენციებს იმ დამოკიდებულების გათვალისწინებით, თუ როგორ ვუკავშირდებით სხვებს. აღნიშნულს განეკუთვნება სწორედ სოციალური უნარები და თანაგრძნობა.

ავთანდილი, როგორც სოციალური პერსონა, განსაკუთრებულად ვლინდება ანდერძის ბოლო ნაწილში, რომელშიც როსტევეანს კონკრეტულ დავალებას აძლევს:

„...მიეც გლახაკთა საჭურჭლე, ათავისუფლე მონები,

შენ დაამდიდრე ყოველი ობოლი, არას მქონები:

მიღწიან, მომიგონებენ, დამლოცვენ, მოვეგონები“.

რაინდს თვითაღიარებული შინაგანი მორალი კარნახობს: „არა ვიქმ, ცოდნა რას მარგებს ფილოსოფოსთა ბრძნობისა! მით ვისწავლებით, მოგვეცეს შერთვა ზესთ მწყობრთა წყობისა.“ შემეცნებულის პრაქტიკულად გამოყენება, ცხოვრების წესად ქცევა, კაცის მაცხოვრებელია, გაღმრთობის გზაა. სოციალური პასუხისმგებლობა მისი ზნეობრივი არჩევანია. ავთანდილმა იცის თავისუფლების ფასი, ამიტომ ადამიანებს პოტენციურ შესაძლებლობას აძლევს, განიცადონ იგივე. გარდა ამისა, მოყმისთვის მატერიალური სიმდიდრე არა მოხვეჭის საგანი, არამედ მასშტაბური სიკეთის კეთების საშუალებაა. იგი არა მხოლოდ მორალურ ვალს იხდის მოყვასთა წინაშე, არამედ მოქალაქეობრივ პასუხისმგებლობასაც ავლენს - ზრუნავს ხალხისა და ქვეყნის კეთილდღეობაზე. ეს ჩანს შემდეგ სტრიქონებში:

„მიეც ზოგი ხანაგათა, ზოგი ხიდთა ასაგებლად;

ნურა ნუ გშურს საქონელი ჩემი ჩემთვის წასაგებლად!“

ზემოაღნიშნული წარმოაჩენს ავთანდილის მართვა-რეგულირების უნარებს, რაც ემოციური ინტელექტის გამოვლინებაა. აღსანიშნავია ისიც, რომ მან ჩამოთვლილი პროცესების განმხორციელებლად და გამოვლენილი სიკეთის, კაცთმოყვარეობის თანამოზიარედ როსტევანი გაიხადა. ეს კი მოყმეში საზიარო ნორმების არსებობას უსვამს ხაზს: მხოლოდ თავად კი არ უნდა გამოიჩინოს მოყვასის სიყვარული, არამედ სხვასაც გამოავლენინოს, მართო თვითონ კი არ გრძნობდეს მოქალაქეობივ პასუხისმგებლობას, არამედ სხვასაც შეაგრძნობინოს და აღძრას მოტივაცია, ნება-სურვილი, მასში ამის წარმოჩენისა.

აღნიშნულის ლოგიკური უკუკავშირია როსტევანის შეფასება: „თუ თავი შენი შენ გახლავს, ღარიბად არ იხსენები“. როცა ინდივიდი პიროვნებაა, მუდმივად მიისწრაფის თავისი პიროვნული სრულყოფისაკენ, გამოირჩევა მორალურ-ზნეობრივი პრინციპების აუცილებლობის განცდით, მოტივირებულია, აქვს ნება, თავისი ფიქრი, სიტყვა, ქმედება ამას დაუმორჩილოს, იზრუნოს სხვათა განვითარებაზე, მათს გაკეთილშობილებაზე, სულიერი სიმარტოვე, შინაგანი სამყაროს გაღარიბება არ ემუქრება.

ადამიანის ყოფა-ცხოვრება დამოკიდებულია იმ აზრთა შინაარსებზე, რომლებსაც ფიქრობს. ფიქრის შინაარსი აჩენს ემოციას. შინაარსის ცვლილება შესაძლებელია. ეს არ არის რთული, თუ არსებობს ადამიანის ნება. საღი ფიქრია: მე თუ ცუდად ვარ და თქვენ კარგად ხართ, მე უნდა გამიხარდეს, რომ თქვენ კარგად ხართ. თანამედროვე საზოგადოების გარკვეული ნაწილის აზროვნება ხშირად შეტრიალებულია: მე თუ ცუდად ვარ, ყველაფერი უნდა გავაკეთო, რომ თქვენც ცუდად იყოთ. ეს იწვევს არა მხოლოდ სხვა ადამიანის ცხოვრებისა და განწყობის გაფუჭებას, არამედ, საკუთარისაც, რადგან აღნიშნული იმას ნიშნავს, რომ ადამიანს დაკარგული აქვს ჯანსაღი საზიარო ნორმები. ეს არის სწორედ ემოციური უინტელექტობა. რჩება მხოლოდ მერკანტილური ურთიერთობები, რომლებიც თავად ადამიანისთვის არის დამღუპველი. ამის ნათელი მაგალითია ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოები „კაცია- ადამიანი?!“

„ერის მამა და სინდისი“ ილია ჭავჭავაძე მოთხრობაში წარმოაჩენს, როგორი ზიზღითა და სიძულვილით საუბრობენ ლუარსაბი და დარეჯანი თავის ოჯახის წევრებზე: „ცოდო არ არის ჩვენი მეფეები - ერეკლე და თამარი - მიწაში იყვნენ და ჩვენი დავითი და ელისაბედი - ცოცხლები? აბა, წუთისოფლის ანგარიში ეგ არის და, დაატანდა ლუარსაბი“ - და, როგორც ავტორი ამბობს, - „ასე ამოიოხრებდა, რომ სანთელი წინა სდგომიყო, გააქრობდა.“ აღნიშნული შედარება არ უნდა იყოს შემთხვევითი. წმინდა იოანე დამასკელის „ღვთის-მშობლის სავედრებელში“ ვკითხულობთ: „დამიშრეტიეს სანთელი სულისა და ვიყოფები ბნელსა შინა ცოდვისასა“. თავისი სულის სანთელი ხომ გამქრალი აქვს ლუარსაბს და ამ ფიქრებით თავისი რძლისა და მაზლის სანთლის გაქრობასაც ნატრობს.

ცარიელი, უსანთლო, შანდალი თათქარიძეების სახლის „მუდმივ სამკაულად“ არის ქცეული. მსგავსი სიმბოლური დატვირთვისა უნდა იყოს, ლუარსაბის წარმოდგენაში, კაცის გაიგივება ძირგავარდნილ ქვევრთან. ამას გვაფიქრებინებს დავით გურამიშვილის სიტყვებიც „დავითიანიდან“: „სულია - ღვინო კეთილი, ხორცი - ჭურჭელი მყარია“. მწერალს იმის თქმა სურს, რომ ძირგავარდნილ ქვევრში ღვინო ვერ შეკავდება, სიწმინდე, მაღლი ვერ დაისადგურებს და ცარიელი, უვარგისი ჭურჭელი დარჩება, გაქონილი შანდლის მსგავსად.

ილია ჭავჭავაძე პრეტენზიით მიმართავს თავის პერსონაჟ ლუარსაბ თათქარიძეს: „მართალი ხარ, ჩემო ლუარსაბ, შენ კაცი არ მოგიკლავს, კაცისთვის არ მოგიპრავს, ერთი სიტყვით, რაც არ უნდა გექნა, არ გიქნია... მაგრამ ეს უნდა გკითხო, რაც უნდა გექნა, ის გიქნია?..“ ლუარსაბის მთავარი დანაშაულიც ესაა: ის არ ცდილობს, იცხოვროს კეთილი

ფიქრითა და საქმეებით, რაც მისი, როგორც ადამიანის, მთავარი მოწოდება უნდა იყოს. ამიტომაც არის, თათქარიძის უდარდებლობა, უმოქმედობა, შემგუებლობა, ცრუსაქმიანობა მწერალს ცოდვად, ბოროტებად, უნაყოფო არსებობად მიაჩნია. ამის შემდეგ ისმის, უინტელექტო, სულიერებისგან დაცლილი საზოგადოებისთვის გაჟღერებული მკაცრი განაჩენი: „შენ სცხოვრობ, რომ სვა და ჭამო და არა იმისთვის სვამ და ჭამ, რომ იცხოვრო.“

მოთხრობაში მწერლის ასეთი ჩანართები თითქოს აფხიზლებს ადამიანს, რათა მან დაიწყოს ფიქრი („ფიქრი დაასაქმოს“), განსჯა, გონება აამოძრავოს და სწორი დასკვნები გამოიტანოს, გაეღვიძოს „მამხილებელი გონება“ (სინდისი), გაუჩნდეს ადეკვატური ემოცია, შიდა თუ გარესამყაროს ზნეობრივად აღქმა-გაგების უნარი ჩამოუყალიბდეს, რითაც თვალსა და გულს „სულიერ საზრდოს“ მისცემს. ბუნებრივია, ამას სულიერი და ინტელექტუალური ძალების კონცენტრირება სჭირდება. ფილოსოფოსი და მოაზროვნე მერაბ მამარდაშვილი აღნიშნავს: „ადამიანი - ეს არის ძალისხმევა საკუთარ თავზე“.

ვაცნობიერებთ ამას თუ არა, ადამიანებს შორის არსებობს უხილავი მისტიკური კავშირი. ჩვენ ერთმანეთზე ზემოქმედებთ - დადებითად თუ უარყოფითად. ამიტომ სულ ერთი არ უნდა იყოს, გვიჭირს თუ გვილხინს, უბედური ვართ თუ ბედნიერი, რა როლს ვასრულებთ ერთმანეთის ცხოვრებაში, თავად ჩვენ რა შეგვიძლია, რა ბერკეტები გვაქვს, უკეთესი გავხადოთ ერთმანეთის არსებობა, და ამ არსებობას მნიშვნელობა, დანიშნულება, ღირებულება შევძინოთ. როდის შევძლებთ ამას? - როცა თვითშემეცნების გზით საკუთარ თავში აღმოჩენილ სულიერ და ინტელექტუალურ პოტენციალს კი არ შევებრძობებით, არამედ მივიღებთ; ეს მიმღებლობა აღძრავს შინაგან მოტივაციას რესურსების მობილიზებისა, რათა ისინი ჩვენსა და სხვათა საკეთილოდ მივმართოთ. ეს კი თანაგანცდის, ემპათიის გზით, ჯანსაღი სოციალიზაციის, არსებობისა და თანაარსებობის, შესაძლებლობას გვაძლევს. სწორედ ზემოწარმოდგენილი მიდგომა პიროვნებაში ემოციური ინტელექტის განვითარების აუცილებელი პირობა.

ლიტერატურა:

1. გოლემანი, დ., ემოციური ინტელექტი, „კაიროსი“, 2018;
2. Trujillo Flores, M. M., & Rivas Tovar, L. A., ემოციური ინტელექტის წარმოშობა, ევოლუცია და მოდელები, „ინოვაცია“, 15(25), 2005;
3. მამარდაშვილი, მ.; ცნობიერება და ცივილიზაცია, „აქტი“, თბილისი, 2020;
4. ორბელიანი, ს.ს., ლექსიკონი ქართული, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1993;
5. რუსთაველი შოთა, ვეფხისტყაოსანი, „განათლება“, თბილისი, 1986
6. Salovey P., & Mayer, J., ემოციური ინტელექტი, „ფანტაზია, ცოდნა და პიროვნება“, 9 (3), 1990
7. სარტრი, ჟ.პ., ეგზისტენციალიზმი ჰუმანიზმი, 1945;
8. ჭავჭავაძე, ი., კაცია-ადამიანი?!, თხზულებანი, ტ.2, „მეცნიერება“, თბილისი, 1988;
9. Howell, T. J., დენიელ გოლმანი - ემოციური ინტელექტი, <https://www.twp.howell.nj.us/>, „ინსტრუქტორი“, 2014.

Sophio Qitesashvili

European University

თბილისი, საქართველო

Emotional Intelligence in Fiction

Abstract

We all have two minds - thinking and feeling. These two fundamental forms of knowledge interact to shape our lifestyles and values, defined by emotional intelligence. The aim of the research is to analyze how the mentioned issue is presented in artistic works. Which character, how, to what degree, responds to the above challenge.

Emotional intelligence dictates to the heroes of the artistic work not to fight but to accept the spiritual and intellectual potential found in themselves through self-awareness; This acceptance fosters the intrinsic motivation to mobilize resources for the benefit of self and others. And this gives you the opportunity for healthy socialization, existence and coexistence through sympathy, empathy. This approach is a necessary condition for the development of emotional intelligence in a person.

Key Words: Emotional Intelligence, literature, healthy and objective ambition.